

EMBARGO TOT 7 MEI 1983, 12.30 UUR

Toespraak Maarten Engwirda, fractievoorzitter D'66,
voor de Algemene Ledenvergadering van D'66.
'De Hanzehof', Zutphen, 7 mei 1983.

Dames en Heren Democraten, links-liberalen, radicaal-liberalen, sociaal-liberalen en progressief-liberalen!

Dames en Heren democraten !

Sedert ons laatste congres zijn de berichten uit de samenleving er niet bepaald rooskleuriger op geworden. Anders gezegd: er is hier en daar wel wat goed nieuws geweest, maar dat wordt vrijwel geheel overschaduwd door negatieve tijdingen.

De barometers van de werkloosheid en het financieringsstekort geven geen enkele verbetering te zien: integendeel. De jeugdwerkloosheid is nu in Nederland al groter dan in alle andere EEG-landen; het Centraal Economisch Plan geeft aan dat eind 1983 het aantal werklozen de 1 miljoen zal benaderen en ook dat lijkt een Europees record te worden.

Waar we met het financieringstekort terecht zullen komen is nog niet in getallen uit te drukken, maar zeker lijkt me wel, dat met dit beleid de neerwaartse lijn die daar nu juist wel gewenst is niet zal worden bereikt. En waren dat dan nog maar de enige zorgelijke zaken. Nee, er is meer. Het is mogelijk gebleken een dicht bedrukte gif-atlas van Nederland te doen verschijnen. En het menselijk

milieu is in toenemende mate vervuild, vergiftigd geraakt door het optreden van extremistische groeperingen in samenleving en politiek.

Dat is, toegegeven, geen opwekkende schildering, maar ik haast mij er toe toch een paar fleurige tinten aan te geven. Eergisteren nog zagen wij een verheugend groot aantal drukbezochte manifestaties voor de vrijheid en tegen het facisme. Manifestaties waaraan veel mensen uit onze kringen in belangrijke mate deel hadden, met nadruk wil ik hierbij de indrukwekkende bijdrage van Hans van Mierlo in Arnhem noemen. Dit laatste is niet het enige dat in een positieve opsomming past. Er zijn toch ook een paar dingen gebeurd die we, zelfs toen D'66 nog een regeringspartij was, niet zo gemakkelijk hadden gedacht. Ik denk daarbij in de eerste plaats aan de afspraken, die de afgelopen maanden tot stand zijn gekomen tussen werknemers en werkgevers in vele bedrijfstakken om te komen tot arbeidstijdverkorting in ruil voor de prijscompensatie. Veel van die afspraken hebben betrekking op een tweejarige periode, namelijk de jaren 1983 en 1984. Daarmee is een eerste, belangrijke stap gezet op weg naar een 38-urige werkweek aan het eind van 1984. Graag wil ik de vele werknemers en werkgevers die bij het maken van deze afspraken waren betrokken complimenteren. Anders dan de heer Duisenberg denk ik: dat is goed nieuws. Maar, ik ben dan ook niet zo bezorgd voor de Nederlandse gulden. Die is zo hard, daar zou Colijn jaloers op zijn !

Ander goed nieuws:

Er zijn in het afgelopen jaar talloze nieuwe, kleinere bedrijven van de grond gekomen. Dus onze pleidooien daarvoor zijn niet voor niets geweest. Enkele weken geleden b.v. in Enschede de officiële opening van het eerste bedrijfstecnologisch Centrum in Europa. De eerste steen voor dat Centrum is vorig jaar gelegd door D'66-staatssecretaris Wim Dik namens Jan Terlouw. Daar moeten tientallen nieuwe, sterk innovatieve, bedrijven worden ondergebracht en nu al ligt men voor op de planning. Eén voorbeeld van een reeks van industriële vernieuwingen, waarvoor D'66 jarenlang heeft gepleit. Ik herhaal: niet voor niets. En waarom zou ik, sprekend over waar D'66 voor staat, niet meteen aan het goede nieuws toevoegen dat door Nederland geen radio-actief afval meer in zee zal worden gedumpt. Complimenten daarvoor aan minister Winsemius. Maar wie heeft daarvoor het ondankbare voorbereidende werk verricht? Juist: Ineke Lambers.

Terugblik op de Nederlandse politiek: het kabinetsbeleid.

Ik kom nu, ook nog te rangschikken onder slecht nieuws, aan een terugblik op de Nederlandse politiek in het afgelopen half jaar. Om te beginnen het kabinetsbeleid. Daar word je nu werkelijk van uur tot uur somberder van. Op allerlei terreinen lijkt de klok te worden teruggezet. Bij de aanpak van de economische crisis valt het kabinet steeds sterker terug op de oplossingen uit de jaren dertig. Op eenzijdige wijze worden steeds nieuwe en steeds omvang-

rijker bezuinigingen doorgevoerd. Bezuinigingen, waardoor de kwaliteit van het onderwijs, het openbaar vervoer, het milieu en de woningbouw rechtstreeks worden aangetaast. Bezuinigingen die er verder op neer komen, dat de inkomens van ambtenaren, bejaarden, werklozen en arbeidsongeschikten door het kabinet vogelvrij zijn verklaard. Het ergste is nog, en D'66 heeft daar als eerste vóór gewaarschuwd, dat elke coördinatie in bezuinigingsprogramma's en aanslagen op de toch al zo dunne portemonnaie van de burger, dat die coördinatie daarin volstrekt ontbreekt. Minister na minister kondigt besnoeiingen aan zonder te beseffen dat het precies dezelfde bron is waaruit wordt geput. Een bron die op die manier wel op moet drogen. En hoe lang zal het nog duren voordat daaruit de modder opwelt van het soort burgerlijke ongehoorzaamheid, waarover met ons - D'66 - niet eens te praten valt.

Neem ook het inkomensbeleid van het kabinet. De laagste inkomens en de middengroepen gaan er dit jaar 3 à 5% op achteruit; terwijl de hoogste inkomens er zelfs nog iets op vooruit zullen gaan. Te gek om over te praten. En daarbij hanteert het kabinet dan als argument dat er de afgelopen jaren een enorme nivellering heeft plaatsgevonden. Jazeker, maar wel op de verkeerde manier.

Het D'66-verkiezingsprogramma spreekt daarover duidelijke taal: geen verdere nivellering tussen de laagste inkomens

en de middengroepen tot f 60.000,-, wel ten opzichte van de hoogste inkomens. Het kabinetsbeleid leidt juist tot het omgekeerde. Voor D'66 onaanvaardbaar.

Het kabinet wil de klok terug zetten: de extra belasting op gehuwde twee-verdieners.

Ook op andere terreinen gaat het kabinet bijna antiek te werk. Neem het voorstel tot een extra belasting op gehuwde twee-verdieners. Dit gaat regelrecht in tegen de betere verdeling van het betaalde werk tussen mannen en vrouwen die wij willen. Het is bovendien regelrecht in strijd met de gelijke behandeling van gehuwden en ongehuwd samenwonenden. Wanneer ook de ongehuwd samenwonenden onder deze regeling zouden komen te vallen, dan zal dat bovendien leiden tot een onwerkbaar regeling, tot nieuwe bureaucratische rompslomp en tot hoogst ongewenste controle-activiteiten door de overheid. Hiertegen zeggen wij nadrukkelijk nee en ik doe hierbij een beroep op de VVD-fractie en op de PvdA om aanvaarding van dit CDA-wetsontwerp te voorkomen.

De plaatsing van middellange afstandswapens

Naast het sociaal-economisch beleid is het defensiebeleid een toetssteen voor een half jaar Lubbers. In de regeringsverklaring heeft minister-president Lubbers een half jaar geleden aangekondigd, dat het kabinet een actief wapenbeheersingsbeleid zou voeren, vooral gericht op terugdringing van de rol van de kernwapens.

Ik constateer dat daarvan tot nu toe weinig of niets te merken was. Het beleid van de CDA-bewindslieden op Buitenlandse Zaken en Defensie heeft zich vooral gekenmerkt door passiviteit, door bangelijkheid. Men verschuilt zich achter de NAVO-bondgenoten en vooral achter de Verenigde Staten. Geen Nederlands initiatief in Genève om scnot te krijgen in de onderhandelingen over de middel-lange afstandswapens.

Integendeel. Vanaf eind januari heb ik in de Kamer herhaaldelijk gepleit voor het bereiken van een tussenoplossing, waarbij in West-Europa niet tot plaatsing van nieuwe middellange afstandswapens zal worden overgegaan en waarbij de Sovjet-Unie een substantieel deel van de al geplaatste SS-4's, SS-5's en SS-20's zal vernietigen. Het restant aan beide zijden zal in de START-besprekingen verder moeten worden uit onderhandeld. Pas nadat daarna vanuit het Verenigd Koninkrijk, West-Duitsland en Italië op het treffen van een tussenoplossing was aangedrongen, kroop ook Nederland uit de schulp. Maar aan dat soort tussenoplossingen heeft D'66 geen behoefte. De rol van de kernwapens wordt niet echt teruggedrongen via het model van 200 of 300 middellange afstandswapens in West-Europa en dan alleen wanneer de Sovjet-Unie bereid is haar arsenaal terug te brengen tot eenzelfde aantal. Daarmee zijn de kernwapens niet beteugeld en dat lijkt mij voor D'66 onaanvaardbaar.

Terug nu nog even naar het kabinetsbeleid. Moeten we daar nu uitsluitend kritiek op hebben?

Eerlijkheidshalve zeg ik U, dat premier-Lubbers het in feite best goed doet met zo'n slecht beleid.

Laten we het nu eens hebben over de partijen die dit kabinet en dit beleid steunen. Op zich is het al een ontkrachting van de politiek als bij voortduring coalitie-partners kregelige opmerkingen op het speelplein tegenover elkaar maken en als boze baasjes tegen elkaar staan te duwen, maar eenmaal bij meester Lubbers in de klas braaf naar het plafond gaan zitten staren. Neem nu de VVD. Een partij in beweging, na het grote succes bij de laatste verkiezingen ?

Jazeker, maar wat voor beweging. Na een groot verkiezings-succes regeren schept verplichtingen. Daar kunnen wij van meepraten. Is het voeren van een permanente campagne de beste methode ? Buitenschilders, bejaarden, wegenbouwers, Veronica-kijkers, iedereen krijgt een snoepje uitgedeeld van Nijpels. Snoepjes uitdelen, zonder tanden poetsen U weet wat het gevolg is En dat terwijl die tandenborstel zo nodig is om de dubbele inkomens te controleren

De Partij van de Arbeid, ook al in beweging, want groeiend sinds deze partij het tweede kabinet-Van Agt heeft verlaten. Dat is niet zo verwonderlijk, want de PvdA voert nu - in tegenstelling tot de periode 1977 - 1981 - een gematigde oppositie en streeft juist naar redelijke alternatieven voor het huidige kabinetsbeleid.

Prachtig, maar wat kopen de mensen daarvoor. Als de PvdA die gematigdheid vorig jaar had toegepast, dan was zij nu nog regeringspartij. En je kunt natuurlijk ook doorschieten naar een al te gematigde opstelling. Het heeft mij bijvoorbeeld buitengewoon verbaasd, dat die PvdA bij de behandeling van de onderwijsbegroting na veel verbaal geweld tegen de bezuinigingsplannen van minister Deetman, uiteindelijk toch gewoon vóór die begroting heeft gestemd.^h Als wij tegen zijn dan stemmen wij ook tegen. En ik zet meteen maar even vraagtekens bij het feit, dat diezelfde fractie bij de begrotingsbehandeling van ontwikkelingssamenwerking tegen een amendement van Ineke Lambers stemde om de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking te handhaven op een niveau van 1½% van het nationaal inkomen. Want zei die PvdA op 1 mei niet: Er is een wereld te winnen. ?

Ach, niet iedereen binnen de PvdA is natuurlijk even gelukkig met de manier waarop men oppositie bedrijft. Neem het interview met Jan Schaefer in de Tijd, een leuk blad overigens, van 15 april j.l. In dat interview zegt de kandidaat minister-president over de PvdA-oppositie: 'Tegelijkertijd is de zaak daar verstart, zit men er vreselijk tegenaan te hikken, komt er vrijwel niks tot stand.' Inderdaad: Niet iedereen is in de wieg gelegd om redelijke alternatieven te bedenken.

Dames en Heren Democraten.

Nu wij; nu D'66. Wat staat ons te doen ? In hoeverre hebben wij wel een alternatief voor het huidige kabinetsbeleid ? Hoe winnen wij het vertrouwen terug ?

De belangrijkste opgave, waarvoor wij op dit congres worden geplaatst is: wie zijn wij en wat willen wij de komende jaren gaan doen ?

Het Democratisch Manifest heeft geprobeerd op die vragen het begin van een antwoord te geven. U geeft daar vervolgens in afdelingsvergaderingen en regiovergaderingen op gereageerd. Mede aan de hand daarvan heeft het hoofdbestuur in overleg met Tweede- en Eerste Kamerfracties een aantal speerpuntresoluties opgesteld, die de prioriteiten voor D'66 in de komende jaren proberen vast te stellen. Over dit alles zal zo dadelijk besluitvorming plaatsvinden. Ter afsluiting van mijn toespraak zou ik aan die discussie een bijdrage willen leveren.

Wie zijn wij? D'66 als democratiseringspartij

D'66 werd opgericht om het verstarde bestel van de jaren '60 te doorbreken. Met dat doel voor ogen deden 36 democraten in september 1966 een appèl op iedere Nederlander die ongerust is over de ernstige devaluatie van onze democratie.

Dat appèl sloeg aan.

Inmiddels is het 17 jaar later en zijn wij beland in de jaren '80. Maar tegelijk is één ding niet veranderd. Democraten '66 zijn ook in het jaar 1983 ongerust over de verstarde besluitvorming in onze samenleving. Een verstarde besluitvorming die zich in de hele samenleving manifesteert, zowel bij de overheid, in het bedrijfsleven, als in de sector van de gezondheidszorg en het maatschappelijk werk. Het Democratisch Manifest noemt twee oorzaken van dit verschijnsel: het optreden van belangengroepen en de sterk toegenomen specialisatie. Ik zie daarvoor nog een derde oorzaak, namelijk het proces van sociale schaalvergroting, zoals zich dat de afgelopen decennia heeft voltrokken. Tesaamen hebben die drie oorzaken geleid tot centralisatie, bureaucratisering en onbestuurbaarheid van de samenleving. Dit alles had tot gevolg, dat de burgers niet dichter bij het bestuur werden betrokken, zoals D'66 zich in 1966 tén doel stelde, maar juist verder van dat bestuur en van die samenleving werden vervreemd. Alle inspraakprocedures, die sinds 1966 tot stand zijn gekomen, hebben niet kunnen verhinderen dat de samenleving sindsdien niet is gedemocratiseerd, maar gebureaucratiseerd. De gevolgen daarvan zijn dramatisch. In het bedrijfsleven heeft die bureaucratisering geleid tot debacles als bij OGEN en RSV en, uitzonderingen daargelaten, risicomijdend gedrag.

In de sector van de gezondheidszorg en het maatschappelijk werk is door die bureaucratisering een gigantische kosten-explosie tot stand gekomen, zonder dat de patiënten en cliënten daar veel beter van zijn geworden. Terwijl de bureaucratisering bij de overheid tot een steeds verdergaande verkokering heeft geleid, waardoor het belang van de mensen, waarvoor regelgeving werd ontworpen, steeds verder op de achtergrond is geraakt.

Wist u bijvoorbeeld, dat anno 1983 tegen de wil van de bewoners hele wijken kunnen worden gerenoveerd, uitsluitend omdat de regels van het woningbouwbeleid daartoe noodzaken? Waarom bestaan er verder 1001 regels, voorschriften en procedures voor iemand een eigen bedrijf kan beginnen? Waarom tenslotte wordt aan uitkeringstrekkers, die onbetaald werk willen doen, een sollicitatieplicht opgelegd?

Dames en heren democraten,

In zijn eerste jaarverslag aan de Tweede Kamer constateert de Nationale Ombudsman, dr. Rang, dat de bureaucratie harder is dan hij dacht. Ik zeg u: D'66 kan en mag die ontwikkeling niet accepteren. De bureaucratisering dreigt onze samenleving lam te leggen. Door die bureaucratisering wordt immers ieder maatschappelijk initiatief in de kiem gesmoord. En juist van die maatschappelijke initiatieven zullen we het komende jaren moeten hebben bij het zoeken naar oplossingen voor de huidige sociaal-economische crisis.

U zult zich misschien nu afvragen hoe dit alles tot stand is gekomen. Naast het drietal oorzaken dat ik al heb genoemd, wil ik daaraan voor de bureaucratisering van de overheid nog een zeer wenzelijke vierde oorzaak toevoegen.

Ik denk, dat er in de afgelopen decennia in ons land, maar vooral bij de PvdA en de vakbeweging een duidelijke overschatting heeft plaatsgevonden van de mogelijkheden van de overheid om maatschappelijke problemen op te lossen. De banenplannen, die van die zijde gepropageerd zijn vormden daarvan het meest recente en duidelijkste voorbeeld. Vanaf de miljarden, die door het kabinet-Den Uyl 10 jaar geleden voor aanvullende werken ter beschikking waren gesteld tot en met het banenplan van vorig jaar van Den Uyl zelf, heeft de PvdA en in haar voetspoor de vakbeweging in de illusie geleefd, dat de werkloosheid op die manier kon worden opgelost.

Inmiddels is duidelijk geworden dat dat zo niet werkt. De ambtenaren van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, die tijdens het tweede kabinet van Agt aan het banenplan van Den Uyl gewerkt hebben kunnen daarover meepraten.

' Ochtens waren ze bezig om de extra ontslagen, als gevolg van de noodzakelijke bezuinigingen ter financiering van het banenplan in kaart te brengen, terwijl de zich dan 's middags druk maakten over de extra arbeidsplaatsen, die als gevolg van het banenplan tot stand konden komen. Per saldo leverde de hele operatie natuurlijk weinig op. Kortom: een illusiepolitiek, die voor deze ambtenaren veel werk opleverde, maar verder weinig om het lijf had.

Dames en heren,

Ik trek uit die ontwikkelingen de volgende conclusies.

De democratisering van de samenleving, waarvoor D'66 17 jaar geleden

werd opgericht, is thans harder nodig dan ooit. Ons antwoord op de sterk toegenomen bureaucrativering van die samenleving dient duidelijk en helder te zijn. Het dient tenminste de volgende elementen te omvatten:

1. De noodzaak van schaalverkleining, resp. decentralisatie, teneinde de burgers werkelijk dichterbij het bestuur te brengen;
2. De noodzaak van deregulering op die terreinen, waar de bureaucrativering van de samenleving het maatschappelijk initiatief in de kiem dreigt te smoren. Ik denk daarbij met name aan de volkshuisvesting, de belastingwetgeving, en de sociale zekerheid als terreinen die voor deregulering in aanmerking komen.
3. We zijn hard toe aan een nieuwe visie op de rol van de overheid in de samenleving. Dat is geen pleidooi voor het terugzetten van de klok en voor een eenzijdig, ongestuurd bezuinigingsbeleid, zoals we dat van het huidige kabinet meemaken. Het is wel een pleidooi voor een andere rol van de overheid. De overheid zal op een aantal terreinen terug moeten treden om ruimte te bieden voor maatschappelijke initiatieven. Om die initiatieven zoveel mogelijk te bevorderen zal de overheid echter tevens op diezelfde terreinen een voorwaardenscheppend en stimulerend beleid moeten voeren. Zo zal de overheid veel meer haar positie als marktpartij moeten benutten om via haar aankoopbeleid nieuwe kansen te scheppen voor het bedrijfsleven, en met name voor nieuwe, innovatieve activiteiten.

Wist u bijvoorbeeld dat de medische apparatuur in ons land voor ongeveer 90% geïmporteerd wordt, o.a. uit Zweden, omdat de overheid die rol in het aankoopbeleid totaal heeft verwaarloosd?

Wist u verder, dat het bejaardenbeleid in ons land veel beter en per saldo ook nog goedkoper gevoerd zou kunnen worden door dat beleid in nauwe samenhang te brengen met het woningbouwbeleid via de totstandkoming van pluriforme woonvormen, waarin bejaarden huisvesting kunnen vinden.

Dames en heren,

D'66 was, is en blijft democratiseringspartij. De mensen zijn er niet ten behoeve van het systeem. Nee, het systeem bestaat er voor de mensen. Alleen op dat punt is er de komende jaren voor ons democraten zo veel te doen, dat ik u zeg: als D'66 nu niet bestond, dan zouden we die partij vandaag op moeten richten.

D'66 is echter niet alleen democratiseringspartij.

D'66 was, is en blijft ook milieupartij. Ook ten aanzien van het milieu hebben we opnieuw te maken met de gevolgen van schaalvergroting en beleid vanuit het verleden.

Daardoor moeten we nu extra kosten voor herstel van gezondheid en het voorkomen van het sterven van boomen als gevolg van 'zure regen' uittrekken. De kosten voor bodemsanering worden alleen voor Nederland op ongeveer 7 miljard gulden geschat. Bij een beter milieubeleid in het verleden zouden die kosten niet zijn opgetreden. Wie weet welke bezuinigingen ons de komende jaren nog te wachten staan om dat bedrag op tafel te krijgen. Regeren is vooruitzien, en dat geldt met name voor het milieu.

Ik was dan ook met stomheid geslagen toen ik in de Volkskrant van 26 april de volgende argumenten van de heer Den Uyl las, waarmee hij samenwerking met een eventuele groene partij in Nederland afwees: 'Politieke machtsvorming die voorbij gaat aan de platte werkelijkheid, dat tweederde van de wereld-

bevolking vaak in de meest letterlijke zin in een doodstrijd is gewikkeld om de meest elementaire behoeften (voedsel, kleding,) die voorbijgaat aan die bittere werkelijkheid dat in onze sociale verzorgingsstaat miljoenen zijn gewikkeld in een strijd om werk en een toereikend inkomen - dergelijke politieke partijen zullen in de meest wezenlijke machtsvragen vervalsend werken.'

Ik vrees dat ik de heer Den Uyl op een ouderwetse gedachten-gang over de rol van het milieubeleid moet betrappen. Hij ziet het milieuprobleem kennelijk als een luxeprobleem, waarover je pas moet gaan nadenken als alle materiële behoeften voldoende vervuld zijn. Dat is buitengewoon kortzichtig.

Ik zie dat anders. Een goed milieu is een directe levens-voorwaarde voor iedereen op deze aarde, arm of rijk.

Betekent dat dat ik in tegenstelling tot Den Uyl wèl voor-stander ben van oprichting van een groene partij?

Nee. Dames en heren, dat ben ik niet om de doodeenvoudige reden dat die groene partij 17 jaar geleden al is opgericht onder de naam D'66. Dat behoren wij de kiezers de komende jaren duidelijk te maken. Daarom zullen wij blijven pleiten voor:

1. het toekennen van voldoende financiële middelen voor het milieubeleid, inclusief een behoorlijke financiering voor de bodemsanering
2. een goede totaalaanpak voor de verwerking van het chemisch afval;
3. de bevordering van schone technologie en kleinschalige energieopwekking via warmtekrachtkoppeling in plaats van grootschalige energieopwekking en kernenergie.

D'66 als vernieuwingspartij

D'66 is tenslotte ook een vernieuwingspartij. Eerder dan andere partijen hebben wij gewezen op de noodzaak van vernieuwing van onze industrie als absolute voorwaarde voor de oplossing van de huidige sociaal-economische crisis. CDA en VVD hebben de innovatie veel te lang verwaarloosd. Zo schreef een VVD-Kamerlid in een onlangs gepubliceerd boek over innovatie dat D'66 de enige partij is die daaraan in het verleden serieuze aandacht heeft besteed. Het deed mij goed dat eens uit onverdachte bron te horen.

Dames en heren,

Laten we daarmee doorgaan. Ook op dat terrein is er voor ons nog zo veel te doen. Een groot deel van onze industrie bevindt zich momenteel in de verzadigings- of regressiefase van de produktlevenscyclus. Dat betekent, dat er voor die industrie niet of nauwelijks eengoede toekomst bestaat. Vernieuwing van die industrie is daarom harder nodig dan ooit te voren. Ik heb echter niet de indruk dat daaraan door de huidige minister van Economische Zaken, Van Aardenne, wel voldoende prioriteit wordt gegeven. Terwijl ook de Commissie-Wagner hierover sinds de verschijning van haar eerste rapport in juni 1981 opvallend stil is gebleven. Het lijkt er daarom veel op, dat het industriebeleid vooral gericht is op bestaande en dan vooral de grotere bedrijven in ons land. Het beleid is in ieder geval te weinig gericht op het bevorderen van het ontstaan van nieuwe, kleinere bedrijven. Ik betreurd dat. Het is toch een bekend gegeven, dat ook in het buitenland de vernieuwing van de industrie en daarmee het ontstaan van nieuwe werkgelegenheid voor een groot deel plaatsvindt in

nieuwe, kleinere bedrijven. Waarom kan dat dan niet in Nederland? Daarvoor zal D'66 zich de komende jaren moeten inzetten.

De Oostenrijkse econoom Schumpeter, de geestelijke vader van het innovatiedenken, heeft gewezen op het belang van het totstandbrengen van nieuwe combinaties als bron voor innovatie. Sprekend over technologische innovatie doelde hij daarmee vooral op nieuwe produkt-marktcombinaties. Het lijkt mij in de lijn van denken van D'66 te liggen om die gedachte in veel breder verband toe te gaan passen. Als voorbeelden noem ik daarbij het informatiebeleid, het mediabeleid, het sociale zekerheidsbeleid, de aanpak van het vandalisme. Nieuwe combinaties als sleutel tot vernieuwing van onze samenleving. Veel van wat ik gezegd heb over de andere soort rol die de overheid in onze samenleving zou moeten spelen, valt rechtstreeks op die gedachte terug te voeren. Datzelfde geldt voor datgene wat Jacob Kohnstamm vanmorgen gezegd heeft over de D'66aanpak van het sociaal-economisch beleid en de noodzaak van herwaardering van het begrip betaalde arbeid. Ik roep u daarom op om die nieuwe combinaties het komende half jaar op tal van terreinen op herkenbare wijze in beeld te brengen. Ik ben ervan overtuigd, dat D'66 op die manier ook weer herkenbaar zal worden.

Dames en heren democraten,

D'66 als democratiseringspartij, milieupartij en vernieuwingspartij. D'66 als zelfstandige, progressieve partij, links van het midden. D'66 als partij, die boven alles gelooft in de creativiteit en inventiviteit van individuele mensen

als onuitputtelijke bron voor maatschappelijke vernieuwing.
Aan u en mij de taak die boodschap aan de kiezer over te
brengen.

Als ik de sfeer en het enthousiasme in de partij goed aan-
voel, dan zeg ik u dat ons dat wel zal lukken. Misschien
duurt het iets langer dan u en ik hadden gehoopt. Maar dat
wij zullen terugkomen in de Nederlandse politiek, dat staat
voor mij vast.